

INDISCH GENOOTSCHAP.

Algemeene vergadering van 14 Februari 1911.

Het psychisch leven van het Javaansche volk.

Voorzitter: dr. **E. B. Kielstra.**

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat door het Bestuur tot lid van het Genootschap zijn benoemd de heeren:

Mr. W. F. Haase, raadsheer in het hooggerechtshof van Ned. Indië met verlof, 's-Gravenhage.

W. L. Overduyn, majoor der infanterie, 's-Gravenhage.

A. P. A. Kissing, oud-planter, 's-Gravenhage.

Aan de orde is de behandeling van het onderwerp: Het psychisch leven van het Javaansche volk.

De heer dr. **Radjiman**. Het is mijn doel eene bijdrage te leveren tot nadere studie van het zielenleven van het Javaansche volk, omdat volgens mijne bescheiden meening 't begrijpen van dit volk noodig is om te kunnen weten, in hoeverre het vatbaar is voor verdere ontwikkeling en in welke richting deze ontwikkeling moet plaats hebben. Zooals u wel zult begrijpen, is het volgende niet een volledige studie omtrent het onderwerp; neen, verre vandaar, het is slechts een kleine bijdrage, gebaseerd op de gegevens, die binnen ieders bereik liggen, en deze zijn de producten van het volk zelf.

Het Javaansche volk heeft, zooals ieder ander volk, eene geschiedenis achter zich, welke geschiedenis onder den invloed gestaan heeft van andere volkeren. In hoeverre het volk afstamt van het Voorindische Arische volk is nog niet met zekerheid uitgemaakt, doch het feit staat vast, dat de Hindoesche beschaving van grooten invloed is geweest op het Javaansche volksleven. De geordendheid van het Javaansche maatschappelijk leven dateert van dien tijd. Indien wij eens nagaan, wat de Javaansche boeken ons vertellen, hoe tijdens den Kedirische koning Djojobojo, de Javaansche samenleving reeds zulk een geordendheid bezat,

moeten wij ons afvragen, of dat volk vóór de aankomst der Hindoes (zooals men over 't algemeen aanneemt) wel tot de gewone natuurvolkeren gerekend mag worden, of dat het toen reeds eenige cultuur achter zich had.

In ieder geval is men het er over het algemeen over eens, dat de Hindoesche beschaving wortel geschoten heeft in de Javaansche samenleving. En wel mogen wij spreken van wortelschieten, want tot op het huidige oogenblik beheerscht de tint en kleur van die beschaving ons nog.

Literatuur, kunst, karakter van het volk verraden den Hindoeschen oorsprong. Men moet dan ook toegeven, dat het Javaansche geestesleven vatbaar en elastisch genoeg was, om zich aan de Hindoesche wetenschappen te assimileeren.

Ontzaglijk groot moet wel die Hindoesche invloed geweest zijn, nu wij tot op heden nog de vruchten daarvan duidelijk aanschouwen en ontwijfelbaar is het dan ook mijns inziens de goede richting, waarin de Hindoes ons geleid hebben, wat evenwel onmogelijk geweest ware, indien het oude Javaansche volk niet de dispositie bezeten had zich aan die beschaving aan te passen.

De studie van kunsten en wetenschappen werd door de koningen aangemoedigd, gesteund door Hempoes (geleerden), menschen, die in heiligen eenvoud leefden.

De Javaansche literatuur, de architectuur, de wapenkunst bereikten in de regeeringsperiode van Djojobojo reeds een aanzienlijke hoogte. Ik haal hier als voorbeelden aan de vervaardiging van het Javaansche Wiwoho door Hempoe Kanwo, het Brotojoedo door Hempoe Sedah en het Romo door Hempoe Poejwo. Het is dus ontwijfelbaar, dat de Hindoesche beschaving een grooten invloed heeft gehad op de Javaansche ontwikkeling. Verder pleiten daarvoor nog de machtige Boro-bodoer- en Parambanantempels benevens de landbouw.

Toen in het begin van de 15^e eeuw (christ. jaartelling) de Mohammedaansche godsdienst op Java vasten voet kreeg, en het groote Javaansche rijk Madjapahit door de tot Moslims bekeerde Javaansche grooten verwoest werd, begon de Javaansche ontwikkeling den invloed van dien godsdienst te ondervinden.

Een nieuwe, als ik het zoo noemen mag, literatuur ontwikkelde zich, een nieuwe wijze van opvoeding, nieuwe tijdrekeningen, een combineering van Hindoesche en Mohammedaansche opvattingen ontstond.

Ook hieromtrent zijn de geleerden het eens, dat de literatuur, die over het algemeen in zich een Mohammedaanschen oorsprong laat aanwijzen, toch van een geheel andere soort is, om zoo te zeggen een Javaansche omwerking ondervonden heeft. Maar toch moeten wij direct hieraan toevoegen, dat die verandering een nadeelige was. Na de omwerking der Hindoeliteratuur vinden we de duidelijkheid in nitdrukking, het beheerschen der taal van voorheen niet terug in de Javaansch-Mohammedaansche literatuur.

Het staat echter vast, dat dit feit samenviel met de splitsing van het Javaansche rijk Madjapahit en met de voortdurende oorlogen en het

elkaar betwisten der rechten van de toenmalige Javaansche grooten. Dat dit niet weinig invloed heeft gehad op de verdere ontwikkeling, laat zich begrijpen.

Een derde factor, welks invloed zich in de Javaansche samenleving doet gelden, is de aanraking met de Europeanen. Zooals men zich herinnert, beperkte deze aanraking zich in het begin slechts tot onderlinge ruil van koopwaren, doch langzamerhand kregen de Nederlanders het bestuur in handen. Het valt echter niet te ontkennen, dat die heerschappij gebouwd is op een labielen ondergrond gedurende de woelingen.

Het is verder bekend, dat die woelingen tot circa het midden van de 19^e eeuw hebben geduurd, zoodat er tot dat oogenblik nauwelijks sprake kon zijn van eene goede volksopvoeding. De politieke overwegingen bepaalden toen in hoofdzaak de richting van de Nederlandsche regeering en zoolang er op Java nog geen vrede was, konden andere gedachte-richtingen ook niet bestaan.

Een andere, doch mijns inziens een geringere factor daarvoor is, dat zooals Veth in zijn „Java” ook beweert, de Nederlanders, die zich op Java's bodem vestigden, 't uitschot van dat volk waren. Doch nu er in de laatste tientallen van jaren, ook door den krachtigen stoot van den welbekenden Multatuli, in Nederland een streven valt waar te nemen om den regeerders den plicht op te leggen het overheerschte volk te doen genieten van de Westersche beschaving en nu ook het Javaansche volk uit zich zelf om meerder kennis vraagt, nu is mijns inziens de vraag gerechtvaardigd, of de Javaan al dan niet vatbaar is voor verdere ontwikkeling en wel zoodanig dat hij een zelfstandige plaats inneemt in de algemeene evolutie.

Deze vraag schijnt mij bovendien van het allerhoogste belang te zijn, aangezien dan tevens de juiste middelen, dus het „hoe”, besproken moeten worden. Het antwoord op dit „hoe” is niet voor ieder volk hetzelfde, neen, want ieder volk heeft in zichzelf een richting van evolutie, naar gelang van een streven naar aanpassing in de bestaande omstandigheden. Juist de verschillen met de daaruit voortspruitende gevolgen bepalen de mate der gezamenlijke ontwikkeling van vooruitgang van de menschheid. De onderscheiding en de onderlinge vergelijking toch van die verschillen leiden het streven naar kennis der zelfstandige volkeren. Van groote waarde moet het dus zijn, het karakter der zieleigenschappen van een volk te kennen, om te weten hoe het te ontwikkelen.

En wat is hier de aanwijzing in het weten en kunnen?

Deze vraag beantwoordt reeds zichzelf, want volgens mijne meening is het eenige antwoord: „zijn kunst!”

Alvorens over te gaan, tot 't onderzoeken en ontleden van de kunstuitingen, moet ik de reden mededeelen, waarom ik niet een ander hulpmiddel te baat neem voor de beoordeeling van de psyché oftewel de kultuur van het Javaansche volk, n.l. de anthropologische gegevens.

Mijns inziens zijn deze gegevens, — buiten rekening latende de onvolledigheid in het anthropologisch onderzoek van de Indische volkeren — nog ontoereikend om een volkspsyche te kunnen schatten. Het is u allen

zeker bekend, dat het verband tusschen de psyche en het lichaam, in het bijzonder den schedel en zijn inhoud, nog niet goed vastgesteld is. Veroorloof mij hier de woorden aan te halen van prof. Ziehen:

„Is het ons nu geoorloofd dit verder toe te geven en 't psychische, als quantité négligeable uit het wetenschappelijk doel der natuurwetenschappen en der geneeskunde uit te wijzen? Is 't voldoende, in plaats van uitsluitend de psychische processen de physiologische processen in de groote hersenen te onderzoeken?

Volgens mijne meening is deze vraag, ook indien wij ons in de opvatting der handeling geheel op het bovenvermelde standpunt plaatsen, ontwijfelbaar te ontkennen. Deze uitschakeling van het psychische zal hoogstens dan van een natuurwetenschappelijk-geneeskundig standpunt toe te laten zijn, indien wij de physiologische processen van de hersenschors eenigszins volgen kunnen.

Inderdaad zijn zij ons geheel en al ontoegankelijk. Anatomie en physiologie zijn hier veroordeeld achter de oneindige menigvuldigheid van psychische verschijnselen te blijven. Willen wij inderdaad de psychische verschijnselen op grond van den bovengenoemden zin van physiologische psychologie slechts van de physiologische zijde onderzoeken en haar als zoodanig uit onze onderzoekingen uitschakelen, zoo komen wij niet verder dan tot algemeene en ruwe uitkomsten. Alle psychologische problemen in de heilkunde moesten onopgelost blijven. Een psychiatrie zou in het geheel overbodig zijn en het verloop van vele zenuwziekten zal voor ons altijd een gesloten boek zijn. Het ongerijmde van zulk eene afstanddoening is klaar. Wij moeten de psychische fenomenen ook als zoodanig beschouwen, hoe zij ook als epi- of luxusphenomenen betiteld worden.”

Ziedaar, de woorden van een auteur. Verder commentaar mijnerzijds is overbodig. Die woorden zijn een reden te meer mij te wenden tot de dusverre nog slechts eenige wijze om een volk in zijn weten en kunnen te onderzoeken, en die is zooals boven reeds gezegd is de kunst. Ik ben echter verplicht, u eerst even mijne opvatting van het begrip „kunst” uit een te zetten, willen wij elkaar niet misverstaan.

Een persoon dan in een bepaalde omgeving geplaatst, ondervindt den invloed dier omgeving, door trillingen overgebracht langs of middels de lichamelijke zintuigen.

De {persoon ziet bijv. een voorwerp, dat in zijn bewustzijn gereproduceerd wordt, als een beeld, en dat in hem den naam „roos” opwekt. Vervolgens kan dat beeld in hem opwekken een begeerte-aandoening om de roos in zijn knoopsgat te dragen. De begeerte uit zich in handeling, zijn hand beweegt zich, grijpt naar 't object en bevestigt 't in zijn knoopsgat.

Datzelfde beeld kan echter in hem ook een andere begeerte opwekken, bijv. om de plant meer en beter bloemen te laten voortbrengen. En daarbij neemt hij allerlei hulpmiddelen te baat, die binnen het bereik van zijn kennis liggen. Dit echter is dus niets anders dan een psychische functie van den mensch die gebaseerd is op zijne verhouding tot zijne omgeving. Deze kennis dan, uitgestort in uiterlijke daden, is volgens mijne meening „kunst”.

Ideëen uitgedrukt in doek, steen, hout, papier enz. zijn besloten in de bovenvermelde omschrijving van kunst en deze houdt voortdurend gemeenschap met de behoeften van de samenleving in de gegeven omstandigheden.

Deze opvatting doet direct een ander begrip ontstaan, n.l. dat de kunst van de verschillende volkeren, verschillend is en steeds zal blijven, zoolang de aard der volkeren met hunne behoeften verschillend blijft. Zij verklaart tevens het verschil van appreciatie van oogenschijnlijk gelijke feiten en bepaalt dus de verschillende karaktertrekken en opvoeding. Maar toch met al die verschillen is een gelijkvormig streven merkbaar, n.l. een streven naar vooruitgang in den uitgebreidsten zin van het woord. Ik meen dan ook niet onredelijk te zijn, als ik op de vooropgestelde vraag antwoord: Onderzoek de kunst en gij zult de draagkracht van de psyche van 't Javaansche volk kunnen schatten.

Ik stel mij dan ook voor, U een bescheiden bijdrage aan te bieden tot de psychologische studie van de Javaansche kunst en ik bepaal mij heden slechts tot de taal- en letterkunde en het wajangspel.

Ik heb juist de taal genomen, aangezien zij, zooals U allen zult toegeven, de uiting is der gedachte en het wajangspel, daar hierin het combineerend denkvermogen van den Javaan in verband met diens stemmingen bestudeerd kan worden. Wat de andere kunsten betreft, hierover kan ik niet uitweiden, daar mij de noodige krachten hiertoe ontbreken.

De Javaansche taal! Ja, de geleerden van andere volkeren beweren reeds, dat die taal een schoone is, een taal, rijk aan woorden, bestaande uit twee soorten, (kromo en ngoko), die toch een geheel vormen, rijk aan symbolen (saloko's, paribasans, wangsalsans).

Laat mij u hier herinneren de woorden van Veth:

„Op Java doet zich een verschijnsel voor, dat nergens ter wereld zijn wederga vindt, een volk, dat nevens elkander, twee aanmerkelijk verschillende, slechts weinige woorden met elkaar gemeen hebbende talen spreekt, waarvan de eene, meer zuiver inlandsch in oorsprong, de eigenlijke taal des volks is, de andere sterk van vreemde elementen doortrokken de eigenlijke taal der uit Hindoestan stammende aristocratie, maar met dien verstande, dat ook de adel de volkstaal tot het volk, het volk de taal des adels tot den adel spreekt en in het algemeen het gebruik der talen en van een uit beide samengestelden vorm de nauwkeurige uitdrukking is geworden van de mate van terughouding, die in de maatschappij en in het huisgezin, personen, die als meerderen en minderen tegen elkaar over of als gelijken nevens elkaar staan, aan elkaar verschuldigd zijn.”

Verder schrijft hij:

„Men zal naar het mij voorkomt, het Kawi als het hoog-Javaansch der latere Hindoeperiode moeten beschouwen, want met hoevele Sanskrietsche woorden het ook moge prijken, — en daarin laat het alle andere talen van Insulinde ver achter zich —, toch kan men het niet als een eigenlijk product van taalvermenging aanmerken, daar het grammatisch karakter geheel Javaansch is”.

En ook zegt hij:

„Desniettemin behoort het Javaansche alfabet niet alleen tot de netste en fraaiste, maar ook tot de meest geschikte om de uitspraak duidelijk en zonder dubbelzinnigheid uit te drukken, die ooit zijn uitgedacht. Doch die eenvoudigheid heeft het Javaansche alfabet niet dadelijk bereikt, het heeft verschillende vervormingen ondergaan, waarover het hier evenmin de plaats is te spreken als over raadselachtige letterteekens in sommige Javaansche opschriften, die noch op de nieuw Javaansche noch op de oud-Indische gelijken”.

Door een blik te slaan in de geschiedenis van de taal ontwaren wij dus dat er eene omwerking plaats greep in de oorspronkelijke, doch deze omwerking is van dien aard, dat het gerechtvaardigd is te spreken van een „zelfstandige Javaansche taal”.

Maar dan zullen wij redelijk moeten toegeven, dat zulk eene omwerking een kracht vereischt, die minstens de vorige talen in idee en de behoeften van de tegenwoordige gekend heeft, want zonder dat is het mij niet denkbaar, hoe zulk een taal tot stand te brengen.

Ik doel hierbij natuurlijk niet op een bijzondere persoonlijkheid, doch op den Javaanschen geest in het algemeen.

En wat zullen wij zeggen, indien wij nog verder nagaan de twee soorten der taal? Men moet toch bij het juiste gebruik er van het intellect toepassen, vooral het onderscheidend vermogen, het overwegen van rang en stand, van verschil in ouderdom, van intellectueele differentiaties.

Beschaving is geen wetenschap, hoor ik wel eens beweren, maar mijns inziens heeft het Javaansche begrip een andere meening en deze is: de beschaving is gebaseerd op kennis, op opvattingen en ideeën, tot stand gebracht door waarneming van eigen omgeving of beter gezegd door aanraking daarmee.

Een juiste uitdrukking in taal en spraak is een teeken van goede waarneming der feiten.

Een rijke woordenkeuze kan wijzen óf op scherp waarnemingsvermogen en als gevolg daarvan op een meerdere ontleding van eigen omgeving óf wel op een meerdere toepassing van parallelismen.

In het eerste geval beperkt de taal zich tot een eenvoudige uitdrukking van eenvoudige beelden, doch in 't tweede geval zijn voorstellingen en begrippen, is een nader oefening van opmerken in analoge principes of feiten noodig; zonder dit opmerken en vergelijken kan het volgens mijne bescheiden meening niet tot stand komen.

Laten wij hier een voorbeeld nemen uit het Javaansche begrippenleven.

Meerdere woorden kunnen gebruikt worden voor 't Hollandsch begrip „Koning” bijv. Noto en Praboe.

Het woord Noto beteekent eigenlijk rangschikken, en aangezien een Koning wetten bepaalt, dus ook rangschikt, kan dat woord ook voor Koning gebruikt worden, terwijl Praboe afgeleid is van Probo (uitstraling). Wij kunnen natuurlijk nog meerdere voorbeelden aanhalen, doch ik vrees, dat ik u dan vervelen zal. Echter wil ik u nog even wijzen op de paribasan, salokan etc.

Hier ontmoet u een eigenaardige methode van denken, berustende op het idee, dat een begrip een ander verwant begrip kan doen ontstaan; dus niet een gewone wijze van uitdrukken der beelden, zooals bijv. het woord „boom” in ons direct het beeld „boom” opwekt, doch een ander, zooals „bergklapperboom” in ons dat van den arénboom opwekt.

Ook hierbij zal ik niet langer blijven stilstaan doch slechts mededeelen, dat bij het aanleeren en bestudeeren van de eigen taal het denken van het Javaansche volk getraind wordt in diepte (kenbaar in het duidelijk uitdrukken) en in het onderscheiden en vergelijken; en deze oefenschool wordt vergemakkelijkt door zijne omgeving, zoodat wij hier met een natuurlijk aanschouwelijk onderwijs te doen hebben.

Nauw verwant aan de taal is de literatuur, want hierin ligt grotendeels de uitdrukking van de wetenschap en het karakter van het volk.

De literatuur is tevens een der belangrijke middelen voor de opvoeding van het volk.

Wat de geschiedenis der literatuur aangaat, hieromtrent wil ik u nogmaals lastig vallen met een aanhaling, uit Veth's Java: „Op het gebied der oud-Javaansche poëzie kan men geen schrede zetten zonder zich aan allerlei zwaarigheden te stooten. De stof der oudste en beroemdste gedichten is aan de literatuur van Hindoestan ontleend; dit is bijna de eenige uitspraak, die men zich zonder voorbehoud kan veroorloven. Maar zijn die gedichten vertalingen of vrije bewerkingen? Zijn zij al of niet met het oog op de theatrale voorstelling in het wajangspel ontworpen? Wanneer zijn zij geschreven? In welke tijdsorde volgen zij elkander op? Tot welke klasse van personen behoorden de dichters? Ziju de voorhanden teksten zuiver genoeg om over den oorspronkelijken vorm te kunnen doen oordeelen of zijn zij door de onkunde der schrijvers verknoeid, door latere interpolaties verminkt?”

Een u ook niet minder bekend auteur omtrent de Javaansche taal laat zich op de volgende wijze uit:

„De Javanen hebben vóór de invoering van het Mohammedanisme een eigen dichtstaal, bekend onder den naam van Kawi bezeten. Gelijk de ruinen van den alouden tijd, door de Javanen Djaman Boedho genaamd, zoo zijn ook enkele werken in die taal, als getuige van het verheven genie en van de edele dichtkunst, welke in vroegere eeuwen de bewoners van dit overschoone eiland bezielde hebben tot ons overgebracht”.

En verder:

„Het mag beschouwd worden als een opmerkenswaardig teeken der herleving van den ouden geest bij de Javanen, die door het Mohammedanisme was uitgedoofd, dat men den laatsten tijd begonnen is de werken van het voorgeslacht te bewonderen, hun verlies te gevoelen en daarvan zooveel mogelijk te redden en voor de nakomelingschap te bewaren. Met dat oogmerk hebben eenige geleerde Javanen, bij wie nog eenige, ofschoon ontoereikende kennis van het Kawi gevonden werd, zich daaraan gewaagd om enkele nog voorhanden werken uit het Kawi in het Javaansch over te brengen. De ontoereikende kennis, welke deze geleerden van het Kawi bezeten hebben, heeft hen genoopt slechts

de stof aan het oorspronkelijke te ontleenen en deze vrij in het Javaansch te bewerken. Hunne werken mogen derhalve geenszins als vertalingen uit het Kawi beschouwd worden, maar verkrijgen daardoor meer het aanzien van oorspronkelijke werken in het Javaansch.

„Naar mijn oordeel verdienen deze werken, waarvoor de stof uit het Kawi ontleend en die vrij in het Javaansch bewerkt zijn, de voorkeur boven andere in de Javaansche taal voorhanden geschriften, omdat zij ons eenigszins met den geest der oude dichters en hunne schoonheden bekend maken en daarbij tevens den stempel van oorspronkelijkheid dragen”.

Die auteur is de heer J. F. C. Gericke. Alweer dus eene versterking voor de opvatting, dat geschiedenis een onontbeerlijke factor is ter beoordeeling van de ontwikkeling van een volk en diens kunstuitingen.

Indien wij den heer Gericke toegeven, dat de bedoelde Javaansche schrijvers reeds niet veel wisten van het Kawi, dan valt toch niet te ontkennen, dat zij toen nog de hoedanigheid hadden van origineel te zijn, want indien wij de Javaansche werken als Hardjoeno, Romo, Wiwoho, Brotopoedho, Sroeti, enz. bestudeeren, dan ontmoeten wij vele passages, die zeer zeker in schoonheid van uitdrukking en in wijsgeerig betoog niet als alledaagsche producten beschouwd mogen worden.

Ook het volgende gezegde van den heer Gericke is begrijpelijk voor hen, die eenigszins bekend zijn met den aard van de Javaansche literatuur, nl.: „Vandaar dat een en hetzelfde Kawische gedicht, door verschillende geleerden bewerkt, soms een geheel verschillend aanzien verkregen heeft en men het er nauwelijks voor zou mogen houden, dat hetzelfde oorspronkelijke werk bij de bewerking in het Javaansch ten grondslag ligt.”

De meeste boeken zijn, zooals u allen weet gegoten in versmaat: „tembang of sekar”. Dit is niet zonder bedoeling, zegt de Javaan, want het onthouden der woorden en der volgorde van de zinnen wordt daardoor vergemakkelijkt.

De „tembang” is echter verschillend voor het Kawi en de gewone Javaansche taal, vandaar dat de omwerking steeds (indien ik het aldus mag noemen) een vrije vertaling is, afhankelijk van de persoonlijke hoedanigheid van den vertaler.

Wat of hoe is nu de Javaansche literatuur over 't algemeen?

Men mist daar zeker veel, wat de Europeesche boekenschat ons geeft. Geen natuurkundig, geen scheikundig, geen geneeskundig werk enz., dat wij in de Europeesche bibliotheek vinden, doch slechts een scherp omschreven beeld, dat ik — indien ik hier de vrijheid mag nemen — bestempelen wil als werken over „levenskunst”.

Ziedaar, de eenige wetenschap in de Javaansche wereld, welke als een hoofdvereischte van iemands kennis beschouwd wordt en de eenige, welke op schrift is gesteld. De andere kunsten en wetenschappen worden niet neergeschreven, behoudens enkele uitzonderingen, zooals de geschiedenis van de krissen, enz.

Een feit is echter ook dit, dat die werken door de meesten onzer nu ook niet meer als zoodanig worden erkend, Zoo zei een Javaansch

ambtenaar, die door zijn betrekking steeds voeling houdt met het onderwijs van de Inlandsche jeugd, in een voordracht, dat het boek „Wiwoho” vele slechte dingen bevat, dat het niet goed is voor de jeugd en dat over 't algemeen de oud-Javaansche literatuur niets opvoedends bevat, doch steeds liefdesgeschiedenissen beschrijft.

Ik kan dat niet beamen en gelukkig zijn er op dit oogenblik nog velen, die van dezelfde meening zijn. Laat mij echter trachten u daarvan een nadere verklaring te geven.

Welnu, veroorloof mij als voorbeeld u eenige passages voor te leggen uit het gesprek van Resi Padjo en Ardjoeno (uit de Wiwoho).

„Padjo ging voort met spreken:

„Waarlijk moet het denkvermogen op geestelijke dingen gericht zijn. Het moet ons boven alles ter harte gaan de *waarheid* te willen erkennen. Men kan geen twee dingen tegelijk begeeren. Men kan niet nu en dan het andere ter hand nemen wanneer men in den hemel wil komen. Dit gaat zoo niet; men zou zich daardoor ten laatste smarten veroorzaken. Ook dit is eene verzoeking der zinnen. Wanneer men de zinnen den vrijen loop laat, zal het moeilijk zijn ze te beteugelen. Indien zij niet beteugeld worden, zullen hare begeerten bestendig blijven. Waarlijk zij zullen het hart bederven en het oog van het schoone afleiden, want zij huizen in een bedorven lichaam”.

Treffend zijn de woorden, die ik hoorde van één der Hoogleraren, in de nabijheid van een patient, die zonder ophouden naar drinken vroeg. „Ja, hemmung, selbsthemmung, dat is het verschil tusschen een beschaafde en een minder opgevoede”.

Veroorloof mij verder te gaan.

Parto antwoordde: „Het is immers de bestemming van een Satrya, om roemrijke daden te verrichten. Hij vergeet daarbij den dood niet, de ware bestemming des levens niet. Het verrichten van daden dient om een goed doeltreffenden dood te oogsten”.

Ziedaar in korte trekken een idee van den gedachtengang van den Javaanschen geest in den ouden tijd, het houvast van zijn leven, alles terugbrengend op de zinnen, de bemiddelaars tusschen de persoonlijkheid en de buitenwereld, oorzaak van alle denken en daden met de gevolgen daarvan.

Daarop gebaseerd is het ontstaan der zedelijkheids wetten en de levensrichting, welke tot op heden nog invloed hebben.

Veroorloof mij echter nog enkele gedeelten van dit zoo merkwaardige boek (de Wiwoho) mede te deelen, na nog even aangehaald te hebben de woorden van Prof. Veth, die na het citeeren van Prof. Kern's vertaling zei:

„Deze kleine proeve moet ons genoeg zijn. Wat mij in deze poëzie treft, is de levendige zin voor de schoonheden der maagdelijke natuur, die bij ons Westeringen eerst de vrucht is geweest van een zeer gevorderde beschaving en het eigendom der meest ontwikkelden is gebleven.” Ja, men kan nog verder gaan en zeggen, dat de toenmalige Javaansche geest zich niet alleen beperkt tot de beschrijving der natuurschoon-

heden maar in zich ook een logischen gedachtengang laat merken.

Zoo wordt in voorn. Wiwoho geschreven:

„Gelijk bijv. een oude jager, die niets anders doet dan wild te jagen, wanneer hij sterft een tijger wordt, omdat hij in de jacht alleen vermaak heeft gehad; aldus is de overgang van ieder mensch vooruit bestemd, overeenkomstig zijne daden.”

Oppervlakkig beschouwd, — en zoo is misschien helaas 't onderzoek der meesten, — lijken die woorden geheel onlogisch en bevestigen zij de dikwijls geopperde bewering omtrent het bijgeloovige van het Javaansche volk. Doch, zelfs op gevaar af van door u bespot te worden, zal ik trachten de opvatting van meerdere Javaansche letterkundigen van den tegenwoordigen tijd daaromtrent weer te geven.

Zij zeggen dan:

Het is voor ons aannemelijk, dat iedere gemoeds- en verstandelijke werking zich buitenwaarts uitdrukt, dus in den lichamelijken vorm. Boosheid, bijv. uit zich in roodheid op 't gelaat, en versnelde ademhaling; schrik en angst in bleekheid enz.

Indien dus een bepaalde zielegewaarwording een bepaalde uitdrukking geeft in het lichaam, zal diezelfde gewaarwording meerdere keeren in ons opgewekt een blijvende lichaamsvervorming veroorzaken.

Evenzoo moeten wij aannemen, dat gelijksoortige gewaarwordingen steeds gelijksoortige reacties verwekken. Nu, dan is het ook begrijpelijk, waarom een mensch, die niet anders doet, zegge wel, die niet anders doet dan dieren dooden, bij zijn overgang een tijger wordt. De tijger toch is het wezen, dat eveneens niet anders doet, dan jacht maken op andere dieren.

Afgezien van het nog steeds onoplosbare raadsel van den dood, zult u toch wel toegeven, dat het in die voorn. redeneering niet aan logica ontbreekt.

Ik behoef u slechts te herinneren aan bepaalde uiterlijke kenteekenen, die ook door de wetenschap zijn aangenomen als hulpmiddelen ter beoordeeling van zielsziekten en van de karakters van bepaalde personen. Soortgelijke hulpmiddelen werden ook reeds beschreven in de Javaansche literatuur bijv. in het boek „Tadjoe Salatin". Het is natuurlijk overmoedig, om de Javaansche meening naast de beweringen van de strenge eischen stellende wetenschap te bespreken, doch dat is ook mijn doel niet. Ik wil u hierbij alleen duidelijk maken, dat in de opvattingen en uitspraken van het Javaansche volk, mijns inziens, vele dingen gevonden worden, die niet ondoordacht zijn. En zoolang men nalaat zulke opvattingen van het volksstandpunt te beschouwen, zal men zeker geen idee krijgen van het goede en slechte in den volksgeest.

En hoe is de opvatting van de geleerden omtrent de Wiwoho als zoodanig? Ook die is een geheel andere, dan die, welke de meeste Westersche geleerden bezitten. De Javanen beschouwen 't stuk niet alleen als een eenvoudig verhaal, doch knopen daaraan een massa psychologische ideeën vast.

Ook dit zal ik niet nalaten u aan te bieden. De strijd tusschen

Ardjoena en Niwoto Kawotjo wordt door hunne benamingen, in onze psyche vastgesteld.

Ardjoena — het zuivere water, in ons zelf door den Javaan bepaald als ons verstandelijk deel, de strijder, de eenige man van het heelal, de plaats van reproductie van het buiten ons gelegene, dus het heelal, in dit verhaal dikwijls als Parto, de kracht, het bindingsvermogen, als ik het zoo noemen mag, van het verstandsbeeld — bestrijdt Niwoto Kawotjo, letterlijk vertaald het draagvermogen in omhulsel, door vele Javaansche denkers omschreven als de drift in 't toegeven der zinnen, die dan een vorm aanneemt.

Die strijd dan tusschen Parto en Niwoto Kawotjo (die kracht en die drift), die een psychologisch onderzoek waard is, is uiteengezet in het boek „Ardjoeno Wiwoho”.

Ik zou geneigd zijn, u nog menig andere Javaansche psychologische ontleding mede te deelen, zooals bijv. de beproevingen van Parto door de Widodaris in de gedaante van zijne vrouwen, de strijd tusschen Parto en Kerotoroepo enz., doch de tijd is te kort om u die bijzonderheden uiteen te zetten.

Ik kan echter de verzoeking niet weerstaan u even nog attent te maken op dat gedeelte, waar de reus Niwoto Kawotjo een gezant in de gedaante van een zwijn, mommong moerko genaamd, den drager of onderhouder der hartstochten, afstuurt naar den berg Hendrokilo waar Parto zich in boetedoening afzondert. Het zwijn, de hartstochten kon Parto niet zien, daarom trachtte het zijn doel te bereiken door den berg te willen vernietigen.

Parto zag evenwel zijne bedoeling in en zond een pijl (in 't Javaansch panah, manah, en dit woord heeft tevens de beteekenis van denken of gedachte) sahroetomo, een goede pijl of gedachte af, die het zwijn, de hartstochten vernietigt.

Verder commentaar is overbodig en zoo denkt de Javaansche letterkundige nog, niet het volk natuurlijk, maar zoo is het mijns inziens overal.

De leiding van een volk berust in handen van de geleerden, dus de beoordeeling van het kunnen van het volk moet gevoerd worden tot dat van de meer wetenschappelijk gevormden.

Wij zullen thans de literatuur-beschouwing verlaten en overgaan tot ons ander, doch niet minder belangwekkend onderwerp het wajangspel.

Terloops deel ik u mee, dat het wajangspel innig samenhangt met de literatuur.

Reeds het woord wajang wekt in ieder Javaan herinneringen op, die in zijn gemoed idealiseerend werkt. Ja het wajangspel is een gewrocht van onze voorouders, in de oogen van de zoogenaamde geletterde Javanen een onmisbaren factor voor de goede opvoeding van den Javaan. Ieder Javaan dient er wat van te weten, wil hij in zijne omgeving als wel-opgevoed beschouwd worden.

Ik persoonlijk kan niet anders dan met eerbied tegen de oude Javaansche kunstenaars opzien, menschen, die zulk een grootsch spel hebben uitgedacht. Dikwijls vraag ik mij af, hoe het mogelijk is, dat

het wajangspel in de wereld tot stand gebracht kan worden. Misschien overdrijf ik, doch ik herhaal, om de ideeën en voorstellingen van onze voorouders welke in het wajangspel uitgedrukt zijn, goed te begrijpen, is één leven niet lang genoeg. Het is daarom ook overmoedig hier u daaromtrent veel te vertellen; het weinige wat ik thans mededeel heb ik overgenomen van Javaansche meer bevoegden.

U kunt na mijn bovengenoemd gezegde mijne gewaarwording voorstellen, toen één uwer journalisten (ik vernam 't later pas dat hij dit was) mij vroeg, wat die wangedrochten, wajangpoppen, zouden moeten voorstellen.

Hem niet direct een goede verklaring kunnende geven, — want hiervoor ontbrak de tijd —, maar toch de bedoeling hebbende hem voor 't spel belangstelling in te boezemen, zeide ik, dat in die verschillende figuren, dus in de vormen zelf, men de idee van de pop kan terugvinden. Hij antwoordde niet, en na een kleine pauze zeide hij iets omtrent de eigenaardige muziek en begon te glimlachen. Geen verder interesse voelende verliet hij niet lang daarna de pendoppo.

Ik bemerkte later uit zijne courantenartikelen, dat hij een bekend journalist is, die over de toestanden op Java schrijft en verbeteringen aanwijst, om Java oeconomisch te verheffen.

Zijne bedoeling moge vruchten dragen.

Deze tusschenlating dient echter niet om een oordeel over hem te vellen, daartoe ben ik niet bevoegd; ik kenschets slechts het feit.

Hij zal niet de eenige zijn, die een niet al te goed denkbeeld heeft omtrent de wajangpoppen. Zoo zegt Prof. Veth in zijn eerste boek:

„De vormen zijn afschuwelijk en hebben niets menschelijks. De armen en handen zijn vreeselijk lang en dun; de aangezichten loopen doorgaans zoo spits toe als bij een vogel, ofschoon sommige zijn afgerond en met kolossale neuzen en afzichtige slagstanden gewapend; in één woord de kunst der vervaardiging bestaat alleen in het trouw weergeven van het type en heeft met den zin voor het schoone niets te maken.”

Moeielijk is het echter voor mij om aan die woorden eenig houvast te hebben, hoe hij de wajangkunst beoordeelt. Zijn gezegde, het trouw weergeven van het type is iets, waarbij men zich kan afvragen, of daarbij geen rekenschap gehouden werd met het begrip van kunst in voornoemden zin.

Het trouw weergeven is zeker reeds een kunst en is op zichzelf schoon, doch dit begrip van schoonheid is in algemeenen zin op te vatten, niet iets absoluuts, maar relatief, afhankelijk van opvattingen en gewoonte. Het schijnt, dat Prof. Veth dat ook bedoelde, want later zeide hij:

„In weerwil dus der betrekkelijk hooge ontwikkeling, die het Javaansch tooneel in sommige opzichten heeft erlangd, moeten wij vreezen, dat de tijd nog zeer verwijderd is, waarop het krachtig tot de verstandelijke, aesthetische en zedelijke vorming van dit volk zal kunnen bijdragen. Ik vrees zelfs, dat in zijne tegenwoordige gesteldheid geen enkele grond te vinden is voor de hoop, dat die tijd eenmaal zal aanbreken. Nochtans verdient het, om zijn grooten invloed op het volksleven,

de studie van Java's Europeesche beheerschers, wanneer zij zich ooit ernstig willen aangorden tot de taak om de opvoeders van het Javaansche volk te worden."

Dr. Hazen beweert, dat de wajang poerwo op Java zelf door Javanen uitgedacht is. Van ontleening aan de Hindoe's kan geen sprake zijn, omdat zij nooit een schimmendooneel gekend hebben.

De Chineezzen hebben wel is waar een schimmenspel, maar dit was toch nooit populair. Dr. Hazen noemt het dan ook al zeer onwaarschijnlijk, dat de wajang van de Chineezzen zou overgenomen zijn. Wat de Siameesche wajang betreft, deze is waarschijnlijk of direct aan de Javanen of aan de Maleiers ontleend.

Verder vindt men het volgende in Snelleman's Encyclopaedie:

„Evenals bij de Indiers en Grieken schijnt zich ook bij de Javanen het dooneel ontwikkeld te hebben uit religieuse ceremoniën ter eere van de Goden of als Goden voorgestelde voorvaderen. Zelfs nu nog vertoonen de wajangspelen sporen er van, dat zij oorspronkelijk een godsdienstige strekking hadden.

Oorspronkelijk wilde men waarschijnlijk de schimmen der voorvaderen oproepen, om deze te raadplegen in moeilijke omstandigheden. De gedrochtelijke vormen der wajangpoppen zijn vermoedelijk daaraan toe te schrijven, dnt zij geen menschen, doch schimmen moesten voorstellen."

In dien zin heeft zich de heer Loubèr in 't „Huis oud en nieuw" eveneens omtrent de wajang uitgelaten.

De Javaansche opvatting is deze, zooals de beide laatste meeningen reeds aangaven, dat de wajangpoppen geen menschenvormen moeten voorstellen.

Het woord „wajang" schaduw weerlegt de bewering, al zou de Javaan in de poppen menschen willen uitdrukken. Indien deze bewering de juiste ware, ja, dan zou men wel mogen zeggen, dat de poppen wangedrochten zijn en dat van schoonheid hoegenaamd geen sprake kan zijn.

Maar is het wel logisch om die bewering vast te houden?

Beschouwt men nu de Boro-bodoer of Parambanan tempels, waar de beelden den menschelijken vorm hebben, en vergelijkt men die met de wajangpoppen, zal men dan nog zoo bevooroordeeld kunnen zijn om het Javaansche volk voor zoo intensief dom te houden, dat het geen idee zou hebben, hoe een menschenvorm er uit zou zien?

Neen, de wajangpoppen worden dan ook door de Javanen niet voor afbeeldingen van menschenvormen gehouden, doch van karakters, van het goede en slechte van de menschheid.

Zie hier, wat de algemeene Javaansche opvatting daarvan is.

Beperken wij ons echter tot de wajang poerwo, want de wajang gedok en wajang kelithik zijn vervormingen van het oorspronkelijke wajang poerwo en trouwens, zooals algemeen bekend, veel minder populair.

Tot een wajangspel behooren de dalang, de balentjong (lamp), de kelir (het scherm), de wajangpoppen en de muziek. Voor het begin van het verhaal of de voorstelling wordt de muziek geslagen. Op een gegeven moment begint de dalang, onder de gedempte tonen der muziek, de te

voorschijn gebrachte figuren te beschrijven of beter gezegd te bespreken enz.

De soeloek (recitatief) leidt het direct volgend fragment in en de toonhoogte van de dalang wordt bepaald door de toonhoogte van de muziek. Deze toonhoogte verandert al naar gelang van den tijd. De tijdsverdeeling is in den regel van 8 tot 11, van 11—2 of $\frac{1}{2}$ 3 en $\frac{1}{2}$ 3 tot het einde.

De djantoeran van de dalang (de verhalende voordracht, volgens de Encyclopaedie van Snelleman) bespreekt den aard van de figuren, bijv. zijne vermogens, zijn karakter, zijne afkomst en vorige levenswijze. Deze djantoeran worden gewoonlijk gedaan onder de begeleiding van de muziek.

Ik kan u geen nauwkeurige beschrijving aanbieden van de opeenvolgende stemmingen van het Inlandsche publiek; doch zeker is het, dat bij iedere verandering van verhaal, wij steeds voorbereid worden door den dalang (op zijne eigenaardige zangerige wijze) en door het soort muziekstuk.

En steeds is het Javaansche publiek, van af de jeugd tot aan de rijpsten in leeftijd, zoowel man als vrouw, vol aandacht voor het spel, bijna alles vergetende, levende in een sfeer van ideëen, onbezorgd voor de toekomst.

Kalm, statig, schoon is de Satrya, opgewonden, vlug, listig de Dhanawa.

En onder het schemerend licht van de olielamp is het publiek smartelijk aangedaan, indien zijn favorite getroffen wordt door een hogere kracht. En wat zal ik u zeggen van onze gewaarwordingen bij de voorstelling van den tocht van een satryazoon, begeleid door den steeds als onmisbaar bij den als hoofdpersoon spelenden satrya beschouwd wordenden Gareng, Petrook, Semar, door een woud, waar onder den schemer van de lamp en de gedempte muziek, in het vergevorderd nachtelijk uur, allerlei geluiden van de woudbewoners door den dalang nagebootst worden.

Neen, de gewaarwordingen en stemmingen zijn voor hen, die ons niet begrijpen, onbereikbaar.

De Javaan beschouwt trouwens één der doeleinden van de kunst het opwekken van bijzondere stemmingen in den mensch en naargelang deze stemming goed of slecht opvoedend werkt; wordt de graad van de kunst bepaald. Ik behoef u hierbij niet nader uiteen te zetten, dat het wajangspel ter opwekking van stemmingen als zoodanig, aldus indruk makende op het gemoed, zeer zeker zijn doel bereikt. Doch dat is niet het eenige doel van het wajangspel. Men kan door de studie van de wajangpoppen een vermeerdering van begripsvorming verkrijgen, dus meer wetenschap verwerven.

Daar vinden wij terug de voormelde Javaansche opvatting, dat zielewerking (karakter) en uitwendige vorm samenhangen.

Laten wij als voorbeeld nemen Ardjoena. Ik zal u hierbij niet lastig vallen met de Javaansche benamingen, hoewel dit voor den Javaan van 't allerhoogste gewicht is, doch u slechts mededeelen, dat er vijf vormen

bestaan van Ardjoena, ieder een of meer verschillen vertoonend met den ander.

Eén wordt gebruikt, wanneer hij thuis is, in gesprek met zijne vrouwen en kinderen, een ander wanneer hij ten strijde gaat.

Bij den eerste ziet men den buikomvang relatief breeder, den hals meer gebogen, het aangezicht dieper naar beneden gericht, de haarwring grooter en lager. Bij den tweede is de hals minder gebogen, 't gelaat meer naar voren gericht, de buikomvang is kleiner, de haarwring kleiner en meer naar boven omgeslagen.

Een nadere uitlegging is niet bepaald noodig meer, immers de gewone mensch bijv. is thuis meer ongedwongen, lossier naar geest en lichaam (de spierspanning is om zoo te zeggen minder), dan wanneer hij ten strijde trekt.

En wat moet Ardjoena's figuur voorstellen? Ja, 't moet een type zijn van een satria (strijder), van eenvoud, van volharding en van gepaste schoonheid.

In hoeverre dan dit type goed weergegeven wordt in Ardjoena's figuur, daaromtrent kan men lang redetwisten, doch de meesten van het volk zoo al niet allen zullen toegeven, dat die figuur eenig is als type voor de vereischte eigenschappen.

Heel anders is de figuur van den Dhanawa (reus). Daarin moeten wij terugvinden het hartstochtelijke, dus het toegeven aan de zinnen, het valsche en niets ontziende.

Ook hierin is mijns inziens de Javaansche geest in den ouden tijd geslaagd. Ik kan natuurlijk hier niet op verdere details ingaan, ook ben ik voorloopig niet in staat al 't geschapene in het wajangspel, de ideëen van onze vroegere kunstenaars te doorgronden, doch ik herhaal het nogmaals, hoe meer men daarvan een studie maakt, hoe meer overtuigd men zal zijn, dat het een langen tijd vereischt om het geheel te begrijpen. Des te moeilijker is de studie, indien wij daaraan nog toevoegen, dat de Javaan aan iedere figuur, d. w. z. aan de hoofdfiguren van het heele wajangspel, een plaats toekent in onze eigen psyche. In het kort kan ik u bijv. nog dit mededeelen, dat de lakon poerwo steeds weergeeft het streven naar 't goede, den strijd van het goede tegen het kwade.

De rangschikking van de figuren is zoodanig dat de personificaties van het goede aan de rechterhand, en die van het kwade aan de linkerhand komen te staan.

Zoo stellen de vijf pandawa's de vijf goede eigenschappen (ik spreek hier volgens de Javaansche opvatting) en hunne 100 neven de slechte, vergankelijke eigenschappen van den mensch voor.

Of deze opvatting de juiste is, laat ik daar, doch mijne bedoeling is u eenig idee te geven omtrent ons voelen en denken, dat zoo mooi weergegeven wordt in 't wajangspel. Ook hierin vinden wij dus de kiem of de werking van het verstand in zijn goede eigenschappen; ik bedoel hiermee 't goed uitkomen der oefening van de aandacht, het onderscheidend en vergelijkend vermogen, vereischten voor het combineren van voorstellingen of begrippen.

Ik heb getracht u eenige aanwijzing te geven, hoe gering het ook zij, dat oorspronkelijk in het Javaansche volk een geest voorhanden is, die aan de vereischten voor een goed intellect voldoet.

Een quantitative maatstaf, ik bedoel omtrent de gedachten of begrippen, is in de vergelijkende volkenpsychologie tot dusverre nog niet vastgesteld. Of de toekomst ons daartoe brengen zal betwijfel ik zeer; immers de voorstellingen zijn ontstaan door uitwendige voorwaardelikheden (ervaringen en ondervindingen) en deze zijn steeds verschillend.

Doch het is zeker niet ten onrechte, indien de bewering geopperd wordt, dat in de denkwijze (voorstelling) van het individu (het volk) de kracht van het denkvermogen ten naastenbij geschat kan worden. Want daaraan kan men toevoegen de vraag, in hoeverre een bepaald individu vatbaar is voor nieuwe voorstellingen en begrippen.

Dr. C. J. Wynaendts Francken zegt in zijn psychologische omtrekken:

„De bloote aaneenrijging evenwel van voorstellingen ware voor ons hooge geestesleven niet voldoende. Daartoe wordt noodzakelijk vereischt, dat de enkele voorstellingen niet alleen elkaar opvolgen, maar zich ook op bepaalde wijze groepeeren en zodoende voeren tot de vorming van algemeene voorstellingen.

De hooger ontwikkelde mensch daarentegen is gewoon dagelijks met begrippen om te gaan; deze zijn niet zoozeer langs den logischen weg, dan wel langs psychologischen weg tot stand gekomen. Het denkvermogen bestaat juist in de mogelijkheid van een critisch ziften der bestaansbare associaties ter verkrijging van doelmatige voorstellingscombinaties, terwijl de logica ons de wetten leert kennen, volgens welke dit proces plaats heeft en zoo komen wij tot juiste oordeelen en begrippen.

Zonder analytische oordeelsfunctie ware synthetisch denken onmogelijk; het oordeel gaat aan de begripsvorming vooraf, want zonder oordeelen kan een begrip niet tot stand komen.”

Na de vorige kleine uiteenzetting van de Javaansche literatuur en het wajangspel behoeft 't geen nader betoog dat wij deze ontplooiing, in den zin als Dr. Francken 't bedoelt, in den Javaanschen geest kunnen waarnemen. Men kan natuurlijk niet vragen, waarom er in de Javaansche literatuur of wetenschap geen gewag gemaakt wordt van andere deelen, zooals wij die in 't Westen aantreffen. Neen, zoo mogen wij niet beoordeelen: de Javaansche ontwikkeling heeft een andere lijn genomen, is door de omstandigheden niet verder gegaan. Maar ik meen, dat in het Javaansche volk een elastisch denkvermogen aanwezig is, en dat bij goede leiding men 't volk verder en misschien zelfs vrij hoog kan ontwikkelen.

Dat deze eisch een zware is, komt des te duidelijker uit, indien men er aan toevoegt den voornoemden achteruitgang in verstand en moraal, welke oorzaak gelegen is, volgens mijn meening, in de voortdurende oorlogen tot in het midden van de vorige eeuw. Immers heftige onaangename aandoeningen belemmeren ons zuiver waarnemingsvermogen en daarmee onze hoogere verstandelijke vermogens.

De meening, die ik niet zelden heb hooren verkondigen, als zouden

de Nederlanders niet veel hebben gegeven op intellectueel gebied gedurende onze drieëuwsche aanraking, is niet gerechtvaardigd. De oorzaak van onzen ontwikkelingsstilstand is te wijten aan ons zelve, aan onze moreele verzwakking sedert den val van Madjapahit. Doch nu in den laatsten tijd er door de Nederlandsche regeering meer en meer gelet wordt en gestreefd naar onze intellectueele en moreele verheffing, nu is het ook onze zaak, het de Regeering gemakkelijk te maken, door haar aan te wijzen, hoe wij ('t Javaansche volk) zijn in ons denken, onze opvattingen en ons voelen, want wie anders kan dit beter zeggen dan wij zelf?

Deze woorden echter verminderen geenszins de waarde der hoogst-verdienstelijke studie van vele Nederlandsche geleerden, die belangrijke bijdragen omtrent Java en diens volk geschreven hebben en waarvan enkele ons tevens gewaarschuwd hebben om vooral bedachtzaam te werk te gaan en om vooral methodisch volgens onze eigen lijnen van volksontwikkeling ons hooger op te werken.

Dr. Bushan zegt tot besluit in zijn boek „Gehirn und Kultur:

„Trekken wij uit onze beschouwingen de conclusie, zoo vinden wij aan de ééne zijde, dat de toenemende kultuur het hersenvolume vermeerdert en den mensch door verhooging van zijn geestelijke werkdadigheid tot een hooger intelligentie-peil verheft, aan de andere zijde daarentegen, dat de toenemende kultuur de menschelijke hersenen lichter invalide en ontvankelijker maakt om op hem inwerkende prikkels met ziekten te reageeren.

Blijkbaar doet zich dit nadeel in hoogen graad gevoelen bij volken die plotseling de zegeningen der kultuur deelachtig geworden zijn, zonder vóórdien de verscheidene trappen der civilisatie langzaam beklommen te hebben.

Een praktische waarde heeft dit verschijnsel mijns inziens voor de kolonisatie. Reeds is van andere zijde de vraag opgeworpen, of 't voor onze zwarte landslieden werkelijk voordeelig is, hen met de moderne cultuurgoederen te beschenken.

Onder bijzondere omstandigheden mogen zij voor hen een Danaëngeschenk beduiden. De zwarte evenwel zal daardoor sneller en vlugger in de armen der ontaarding gedreven worden dan de Europeaan.”

Hoewel deze laatste opvatting van den schrijver niet geheel en al deellende, zoo is toch die vraag gerechtvaardigd, vooral indien de opvoeding en de cultiveering niet gebaseerd zijn op psychologische overwegingen. Zoo zegt Sollier in zijn boek: Het mechanisme der gemoedsaandoeningen bladzijde 50:

„Evenzoo gaat het in de hersenen. Nemen wij als eenvoudig voorbeeld het leeren of onthouden van een woord. Dat gaat niet zoo dadelijk; de indruk moet, al naargelang van den persoon, meer of minder keeren herhaald worden, tot hij eindelijk in de hersenen blijft gegrift en daar later weer kan worden opgeroepen.”

Duidelijk blijkt hier de traagheid van het brein in psychisch opzicht. Nog scherper treedt die op, wanneer er een denkbeeld in de hersenen

moet worden gebracht, d. w. z. een verbonden geheel van waarnemingen; het sterkst spreekt zich die traagheid uit, wanneer het bij te brengen denkbeeld in tegenspraak is met de gewone ideëen en oorspronkelijke neigingen van den persoon.

Daarom hebben nieuwe denkbeelden aangaande vorderingen der wetenschap zulk een moeite tot hun recht te komen, tengevolge n.l. van den geheel natuurlijken tegenstand, welke hun geboden wordt door de hersenen, die gewoon zijn slechts in één richting te werken en niet vatbaar zijn voor anders gerichte handelingen.

Op het gebied der gevoelens is de traagheid nog grooter, want daar heeft men te doen met de neigingen, — het meest fundamenteele en het sterkste in den persoon, — en niet met de verworven voorstellingen.

Gewoonlijk is het dan ook bijna onmogelijk bij iemand gevoelens wakker te roepen, die in tegenspraak zijn met zijn gewone. Dit te beproeven zou een poging tot verandering der persoonlijkheid zijn.

Ziehier de moeilijkste vraag, hoe de juiste richting te vinden, want — om mijne woorden te herhalen geuit op 't 1^e Javaansche congres (van Boedhihoetomo) te Djocjakarta — kan de Javaan door veronachtzaming van zijn eigen ontwikkeling komen op een punt waarop hij in begripsvorming noch Hollander noch Javaan is en zodoende zeker degenereeren en als volk te gronde gaan.

Eveneens zeide Prof. Kern in een rede: „Een volk, dat zijn karakter verliest, is karakterloos.”

Zeker de volksopvoeding is teer en moeilijk en vereischt studie van taal en andere kunsten van 't volk.

Zonder deze factoren is het oordeelen over een volk niet gerechtvaardigd.

Menig oordeel heb ik dan ook gelezen van mannen, die, eenigen tijd op Java zijnde, zich bevoegd achten omtrent ons iets te zeggen.

Vele van zulke oordeelvellingen getuigen echter dikwijls van onvolledige kennis omtrent ons denken en kunnen (uitgedrukt in onze literatuur en kunsten). Verder is hun critiek voor ons dikwijls verre van opheffend, zelfs deprimeerend en pleit 't alweer voor hun ontoereikende kennis omtrent onzen aard. Steeds zal de massa een gesloten boek blijven voor de vragen, die dikwijls tegen onze gevoelens en denkwijze gedaan worden en tevens in ons de vraag opwekte van: Hoe is 't mogelijk, dat zij zoo zijn. Zodoende blijft de verhouding tusschen Regeering en volk een onbegrepen verhouding. Neen, dan zijn de woorden van den heer Mr. C. Th. v. Deventer beter op hunne plaats, die hij in Land en Volk van 15 Maart 1910 als volgt schreef: „Willen wij slagen in de grootsche taak, die ons wacht om de Inl. bevolking van Indie op te voeden tot beter weten en hooger kunnen, dan zullen wij tegen niets angstvalliger moeten waken dan tegen 't kwetsen van haar gevoel. Weten wij die klip te omzeilen en den Inlander te doordringen van 't besef, dat wij wel streng, wel veeleischend maar tevens rechtvaardig en liefdevol zijn, weten wij hem te overtuigen, dat de hem aangeboren kieschheid ook ons niet vreemd is, dan zal hij in ons niet enkel zijn meester, maar ook zijn vriend zien. En dien kant moet 't uit.”

Ik zal hier echter ook direct aan toevoegen, dat ons volk vele slechte eigenschappen heeft, doch dit is een reden te meer om onze totale gevoels- en denkwijzen te bestudeeren. Zoo heb ik van bevoegde zijde gehoord, dat op een Inlandsche meisjesschool de Hollandsche taal de gebruikelijke is. Als dit geschied is met veronachtzaming van onderwijs in de eigen taal is 't mijns inziens streng af te keuren.

Dr. Wynaendts Francken zegt:

„Door middel van het geheugen worden onze levenservaringen als opgehoopt en verzameld tot een potentiële energie voor latere psychische werkzaamheid en dat wél niet alleen de ervaring van het individu, maar evenzeer die der soort. Want van deze laatste worden de herinneringen in den vorm van overerving het jeugdig schepsel bij zijn geboorte op den levensweg meegegeven; de geheele individueele ontwikkelingsgeschiedenis van een hooger georganiseerd wezen vormt een doorlopenden keten van herinneringen aan de ontwikkelingsgeschiedenis van de geboortereeks van organismen, waarvan dit wezen de eindschakel is. De erfelijkheid toch is in den grond niet anders dan het geheugen der soort.”

Het te veel invoeren van Europeesche platen met veronachtzaming van beelden uit eigen omgeving voor 't aanschouwelijk onderwijs kan zeer zeker nadeelige gevolgen baren. Verwarring van voorstellingen en begrippen kan daardoor ontstaan.

Eveneens te verwerpen is de invoering van het Latijnsch alfabet ter vervanging van het Javaansche. Zulke voorstellen houden volgens mijn bescheiden meening geen rekening met erfelijkheidswetten en geschiedenis.

Daardoor toch zal de volgende generatie hare eigen geschiedenis, die opgeschreven is in de Javaansche boeken, uit 't oog verliezen en hoe zal dan de volksliteratuur zijn, die thans door de Regeering — zooals het in haar plan ligt — opgebouwd zal worden, wil zij moreel en intellectueel opvoedend volgens de lijn van den minsten weerstand zijn?

De bedoeling van al die voorstellen zal zeker goed zijn, doch ik hoop, dat ook de uitvoering in de juiste richting geschieden zal.

Maar een andere factor van niet minder beteekenis, misschien van groter waarde is het volk zelf.

Dit laatste toch is dan de massa, die zich herstellen en verbeteren moet. De onderwijzer geeft slechts de aanwijzing, kenschetst de richting en aan ons ligt de taak, hoe en op welke manier wij die 't beste voor ons bestaan kunnen verwerken. Maar dan is ook hoofdzaak, dat wij ons zelf kennen, in ons voorheen en thans, want zonder dat is het niet mogelijk het toekomstige het best voor te bereiden, vooral met betrekking tot onze verhouding met andere volkeren.

Wij moeten bezadigd kritisch te werk gaan. Wij zullen en moeten trachten waardig te zijn het streven van sommige leiders der Nederlandsche Regeering, die een proef wenschen te nemen omtrent onze capaciteit en betrouwbaarheid.

Zoo heb ik vernomen dat Inlandsche jongelieden, die hunne opvoeding voor den Indischen administratieven dienst in Holland hebben volbracht, ook deel mogen nemen aan de huishouding van den Staat.

Dit pleit toch voor een ruimen blik en opvatting, die zeer zeker beschouwd kan worden als zijnde gebaseerd op grondige kennis van land en volk, en des te eerbiedwekkender is zij, indien men nagaat, hoe moeilijk onze volkpsyche voor den buitenlander te verstaan is.

Wij hopen dan ook dat deze proefnemingen, al mochten zij misschien in den eersten tijd mislukken, voortgezet zullen worden. Zulk een streven is in overeenstemming met een geleidelijke wederopheffing, en zal een betere verstandhouding tusschen volk en regeering ten gevolge hebben.

Verblijvend is ook de bewering, dat men — zooals de heer Kerremans in 't weekblad van Indië zegt, — de daden der Inlanders nimmer mag beoordeelen naar Europeesche begrippen. Ten sterkste hopen wij, dat de rechtspleging in de toekomst daarmee rekenschap zal houden en dat Inl. rechters, van wie verwacht mag worden dat zij als kinderen van 't land beter de begrippen van 't volk kennen, vooral goed gedoceerd worden in de volksgeschiedenis.

Zeker, aan ons ligt het leeuwendeel in de moeilijke taak voor onze wederopheffing, doch zonder moeilijkheden is vooruitgang van een volk niet denkbaar.

Wat zal onze toekomst zijn? Dat zal de tijd ons leeren, doch steeds moeten wij dankbaarheid en eerbied betuigen aan dat volk, dat zich tot taak gesteld heeft, *ons op te voeden*.

De heer mr. **J. H. Abendanon**: Het is voor het Indisch Genootschap een buitengewone avond. In een vorig seizoen hebben wij wel het voorrecht gehad een zoon van Insulinde hier te hooren, maar het is heden de allereerste maal in drie honderd jaren, dat een Javaan in Nederland hier het woord voert. En het stemt ons tot grooter vreugde dat dit geschiedt in ons aan de belangen der kolonien gewijd gebouw, en vooral ook dat dr. Radjiman gesproken heeft over de idealen en de ziel van zijn eigen volk. Dit is een feit, dat niet alleen zeer merkwaardig is, maar het is ook iets, dat ons moet stemmen tot groote erkentelijkheid, een feit, waarvan de beteekenis gaat verre buiten deze vergaderzaal. Het moet erkentelijkheid wekken bij het geheele Nederlandsche volk, want dr. Radjiman heeft ons een blik gegund in het zieleleven van zijn volk, en daardoor als het ware een brug geslagen tusschen de harten van de Javanen en die van het Nederlandsche volk; hij heeft ons het Javaansche volk nader gebracht en wij hebben dit leeren hoogachten om de vele goede eigenschappen, die de spreker, zonder daarop al te zeer den nadruk te leggen, naar voren heeft gebracht.

Het schijnt mij niet ongepast in deze zelfde vergadering enkele woorden voor te lezen uit een brief, geschreven door eene zeer begaafde Javaansche vrouw. De schrijfster is helaas niet meer: ongeveer zeven jaar geleden is zij zeer jong overleden, maar in haar korte leven heeft zij de gelegenheid gehad vele gedachten op het papier te zetten in den vorm van brieven die binnen enkele weken het algemeen eigendom zullen zijn, daar zij zullen worden uitgegeven voor een doel, geheel samenhangende met een van haar hartewenschen, die daardoor, hoop ik,

ook der vervulling nader zullen komen. Het is dus niet alleen mij te doen om iets aan te halen in aansluiting aan hetgeen dr. Radjiman heeft gezegd, maar door het voorlezen hoop ik tevens belangstelling te wekken voor het werk, dat zij gedaan heeft, en dat krachtig moet worden voortgezet door uw aller medewerking.

De enkele passage dan, die ik u zal voorlezen, is gericht aan een Hollandsch jong meisje, dat de schrijfster nooit gezien heeft en dat zij dus niet kende. De kennismaking was ontstaan door eene advertentie in de Hollandsche Lelie en de briefwisseling begon met „Hoog geachte mejuffrouw” om te eindigen met „Liefste Stella”. De meisjes waren vriendinnen geworden.

„O, Stella, wat een schat van moois hoorden wij uit den volksmond; wijsheden, waarheden, zoo klaar, in eenvoudige en toch o, zoo melodieuse woorden! Jou taal goed, goed onder de knie hebben, en dan die mooie, gewijde muziek verstaanbaar voor ulieden maken! Als jullie eens de ziel van ons volk kennen, hoe zal jullie je dan tot ons aange trokken gevoelen. Wij zijn zoo dicht nog bij de natuur, den oorsprong; onze wijsheid kost geen hoofdbreken om ze te verstaan. In simpele woorden, maar o, hoe schoon van klank en rythmus.

Kon ik je maar mijn taal leeren, dat je van ons moois genieten kon in zijn oorspronkelijken staat. Hoe meer ik doordring tot de diepste diepten van de ziel van ons volk, hoe meer superieur ik ze vind.

Ga eens met me rond dwalen in kampong en dessa, laten wij de schamele hutten der armen binnengaan, hoor hun spreken, hunne gedachten. . . . 't Zijn ongeschoolde menschen, allemaal, maar wat woordmuziek kan er uit vele monden ruischen, wat een ziele mooi ligt daarin uitgedrukt. Zacht, bescheiden van aard, eenvoudig en nederig! Als ik bij je ben eenmaal, zal ik je zooveel, zooveel van ons zacht volk vertellen, van zijn denk- en zienswijze. Je moet ze kennen en lief hebben als wij.

Dichters en artisten vindt je er zooveel onder hen, en waar een volk gevoel heeft voor poëzie, het schoonst en lieflijkst in 't leven, kan het niet laag staan in innerlijke beschaving.

Al wat hoog en mooi is in 't leven, is *poëzie*. Liefde, toewijding, trouw, geloof, kunst *alles* wat *verheft*, *veredelt* en *vermooit*, is *poëzie*. En 't Javaansche volk en poëzie zijn zoo innig samengeweven. De minste, de allerminste Javaan is poëtisch. Wat denk je van den roerenden eerbied, die jongeren, ouderen bewijzen? Wat denk je van de roerende piëteit van levenden voor afgestorvenen?

Geen blij gebeuren, waarbij niet onze afgestorvenen worden herdacht, hun zegen en die des hemels worden afgesmeekt. In vreugde en leed steeds gedenken wij onze dooden.

En de moedernaam, wat is hij heilig! In uren van vertwijfeling, van pijn, prevelen de bleeke lippen steeds dien naam. 't Is Moeder, en weer Moeder, die aangeropen wordt, hebben wij hulp, hebben wij steun noodig!

In het aanroepen van haar naam in ernstige, smartelijke oogenblikken ligt de vereering van het moeder zijn. Waarom roepen wij niet onzen

vader aan, waarom juist onze moeder? omdat de mensch van jongs af aan instinctmatig voelt, dat moeder beteekent een wereld van liefde en toewijding!

Elk voorwerp dat je hand ontvalt oprapen onder den uitroep: „O, Allah, mijn kind!” Wat of dat te beteekenen heeft, waar het van getuigt, hoef ik het je nog nader te verklaren?

Stella, ik leg mij ernstig toe op jou taal, dat ik haar eenmaal zoo machtig ben, dat ik al het moois van ons kan verstaanbaar maken voor ulieden. Ik leg mij ook ernstig toe op mijn eigen taal, ik wil ons volk het blanke ras leeren kennen, zooals ik het ken in zijn mooi- en edelheid. Zij moeten jullie edelen en grooten kennen, eeren en liefhebben, dat zullen zij.

O, 't is lust, 't is heerlijkheid om voor en in alles het mooie, het goede te zoeken. Die Godsvonk is er in ieder en alles, zelfs in wat oogenschijnlijk allerslechtst is. Deze waarheid moet tot velen, velen doordringen, en die velen moeten het opvatten als plicht, eene, die het leven mooi maakt en voor anderen en voor zichzelf.

Daar is een kind gekomen bij eene bejaarde vrouw, dat op haar vraag, wat ze hebben wilde, daar zij niets bezat, geen lekkers, geen sieraden, geen kleeren, antwoordde: „Ik verlang lekkers noch sieraden, noch kleeren, O, Moeder, geef mij een bloem, die open gaat in het hart.

Hoe vindt je het? — o — en je moest het eens hooren in het oorspronkelijke, het verzoek van dat kind klinkt zoo zoet, diepe zin in bloementaal: „Njoewoen sekar melati; hingkang mekar hing poendjering ati.”

En zoo iets hoor je slag op slag. Wij zijn nu bezig, alles op te schrijven, wat wij hooren, moois uit den volksmond. Het woord „gedicht” bestaat in onze taal niet; wij zeggen „bloementaal”, en is het niet juist gezegd?

Wij zijn nu ook bezig zangen te leeren, geen jubelzangen; heb je die wel ooit gehoord van ons volk? De gamelan jubelt nooit; zelfs bij de dolste feesten, klinkt er weemoed in zijn zang, misschien wel dáárom. Weemoed is het leven, géén jubelzang!”

De heer **J. E. Jasper**. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne eene kleine aanvulling willen geven op hetgeen de geachte inleider heeft gezegd. De geachte spreker heeft in den aanvang zijner rede gezegd, dat de Hindoesche invloed zeer groot is geweest op de Javaansche kunst, literatuur en wetenschap. Hij heeft die stelling echter zelf eenigszins weersproken door later te verklaren, dat het wajangspel niet van de Hindoe's overgenomen, doch specifiek Javaansch is. Ik kan daaraan toevoegen, dat ook de landbouw vóór de komst van de Hindoe's in Indië al eene bepaalde ontwikkeling had bereikt. Men is teruggekomen van het denkbeeld, dat de Javaan den landbouw van de Hindoe's heeft geleerd en niemand minder dan Dr. Brandes heeft beweerd, dat de Javanen vóór de komst van de Hindoe's in Indië den landbouw beoefenden op eene wijze die door de Hindoe's niet verbeterd kon worden. Hetzelfde is het geval met het

batikken, dat oorspronkelijk Javaansch is. Het batikken is absoluut niet van de Hindoe's overgenomen, hetgeen hieruit kan worden afgeleid, dat alle technische termen in de batikkunst zuiver Javaansch zijn.

Het is zeker tot genoegen van den geachten inleider en van de hier aanwezige Javanen, dat ik constateer, dat de beschaving van den Javaan vóór de komst van de Hindoe's reeds eene zekere hoogte had bereikt.

De heer **Dr. F. J. Soesman**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Abendanon mocht wel zeggen, dat de beteekenis van de voordracht van mijn geachten collega van verdere strekking was dan alleen dat zij uitgaat van het Indisch Genootschap naar Insulinde. Ik acht zelfs de voordracht van den geachten spreker de eerste origineele poging tot eene bijdrage voor de rassen-psychologie. Het is mij niet bekend, dat tot dusverre in wetenschappelijke kringen zulk eene bijdrage geleverd is door een persoon, behoorende tot het ras, dat zeer zeker van bijzonder groote beteekenis geweest is voor de ontwikkeling van onze Westersche rassen. Juist de mogelijkheid dat een lid van het ras, op welks schouders als het ware de westersche psychologie is opgebouwd, ons inleidt in de onbekende psychologische feiten van dat ras, is dunkt mij van ver strekkende beteekenis voor de geschiedenis der psychologie in het algemeen van onze westersche rassen. Maar bovendien zal door een voordracht als deze de weg worden gewezen tot het beter doorgronden van de grondbeginselen der psychologie, omdat zij ons noodzaakt te abstraheeren van den invloed, dien de Westersche cultuur gehad heeft op de primitieve menschenlijke gewaarwordingen.

Het is daarom, dat ik met een bijzonder roerend genoegen heb geconstateerd uit de fraaie en leerrijke voordracht, dat, al mogen wij nog zoo ver zijn gegaan met het van elkaar afscheiden dier rassen, wij toch ten slotte moeten terugkeeren tot de opvatting, dat al die rassen zich ten slotte in oerouden tijd hebben ontwikkeld uit een gezamenlijk stamverband. Het leeren kennen van die oergewaarwordingen, van die onvervalschte natuurgewaarwordingen zal zeker bereikt worden door eene voordracht, zooals wij hedenavond gehoord hebben.

Ik constateer dus met groot genoegen, ook als wetenschappelijk man, dat deze voordracht is geweest, en wanneer zij à tête reposée wordt overgelezen nog meer zal blijken, een van de meest frissche, die wij in dit genootschap hebben mogen hooren.

De heer **mr. C. Th. van Deventer**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen eerst door den heer Abendanon en later door den heer Soesman is gezegd, behoef ik nauwelijks te doen opmerken, dat dr. Radjiman, door hedenavond voor ons te spreken, het Indisch Genootschap en breede kringen van belangstellenden in Indië daarbuiten een grooten dienst heeft bewezen. Hij heeft ons doen zien hoe men de ziel van den Javaan benaderen kan, hoe men daartoe den sleutel kan vinden in die intieme uitingen van zijn gemoedsleven, die hij heeft omschreven als de uitingen

van zijn volkskunst. Geheel onbekend was die methode niet. Dr. Radjiman zelf heeft er op gewezen, dat ook mannen als Veth en Kern daarop de aandacht hebben gevestigd. Maar wat het optreden van dr. Radjiman vooral zoo belangrijk heeft gemaakt, is dat hij, een zoon van het volk zelf, op klemmende wijze ons is komen bevestigen dat inderdaad langs dien weg dat groote en anders onoplosbare raadsel, ik zeg niet kan worden opgelost, maar dat de oplossing daarvan nader tot ons kan worden gebracht en dat hij ons door zijn voordracht zoo duidelijk heeft aangetoond het groote belang, het ontzaglijk groote nut van de indologische studiën, waaraan dit huis, dat het Indisch genootschap ook als het zijne mag beschouwen, maar dat toch behoort aan eene andere vereeniging, zulke schoone, zulke verheven herinneringen bewaart. En wanneer straks de voordracht van dr. Radjiman in druk zal zijn verschenen, dan weet ik wel, dat daarginds in Utrecht een kleine man, maar een overgroot geleerde, daarvan met aandoening kennis zal nemen. Ik meen dan ook hier in deze vergaderzaal van het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië dr. Radjiman te mogen dank zeggen voor de hulde, die door hem is gebracht aan de wetenschap, welke beoefenaren dat Instituut zich tot doel heeft gesteld.

Heeft dr. Radjiman, gelijk ik zeide, het groote nut aangewezen van de Indologische studien, hij heeft in zijn persoon doen zien, van hoe ontzaglijk groot belang het is dat iemand, voortgekomen uit het Indische volk, zich eigen maakt de methoden van de westersche wetenschap en daarmede een scherpte van denkvermogen verovert, als voor den Javaan, aan zijn eigen beschaving overgelaten, waarschijnlijk onbereikbaar zou zijn geweest. Daardoor heeft hij niet alleen ook hulde gebracht aan de westersche wetenschap, maar tevens bewezen wat deze beteekenen kan voor den Indiër.

Bedrieg ik mij niet dan ligt in die combinatie van het westersche weten en het inlandsche weten het gansche vraagstuk: hoe de verdere opvoeding van de Inlandsche bevolking moet worden geleid, opgesloten: wederzijdsche waardeering, wederzijdsche belangstelling; aan de eene zijde de Europeaan trachtende door te dringen tot in de diepste roerselen van het Inlandsche gemoed, aan de andere zijde de Inlander trachtende zich aan te passen aan het westersche denken en dit doende, zooals dr. Radjiman getoond heeft dat het te doen *is*, zonder aan die Javaansche psyche, waarvan hij ons zooveel verteld heeft, ontrouw te worden, zonder een nagemaakte Europeaan te worden, neen, te zijn en te blijven een Javaan, maar toegerust met westersche kennis en westersche methoden, die hij bij voorkeur toepast op hetgeen tot zijn eigen denken en zijn eigen volk behoort.

De geachte spreker heeft er op gewezen, hoe in de laatste jaren gelukkig meer en meer ook tot de Regeering het besef doordringt, dat alles in het werk gesteld moet worden om der Inlandsche bevolking nuttige kennis bij te brengen en nu daal ik in eens af van de hooge regionen, waarin ik begonnen ben te spreken, tot een lager peil, namelijk tot het peil van het desa-onderwijs, om den geachten inleider de vraag te doen of het inderdaad zoo verkeerd is, dat men bij de inrichting

van het desa-onderwijs op den voorgrond stelt, dat het lezen en het schrijven in de landstaal zal worden geleerd met Latijnsche karakters. Ik heb van den geachten spreker begrepen, dat hij het Javaansch bij voorkeur wil onderwezen zien met Javaansch letterschrift omdat men, door anders te handelen, den Javaan afkeerig zou maken van zijne literatuur, die alleen door de kennis van die karakters te bereiken is.

Mijnheer de Voorzitter! Is die opvatting wel juist? Kan men niet deze redeneering volgen: dat men moet trachten in zoo groot mogelijken kring nuttige kennis bij te brengen en dat men dat doel eerder zal bereiken, als men daarbij een letterschrift kiest, dat niet alleen gemakkelijker is aan te leeren dan het Javaansche, maar dat bovendien hen, die zich dit letterschrift hebben eigen gemaakt, eerder in staat stelt verschillende andere talen — ik noem slechts het Maleisch — aan te leeren? Is dit niet een groot voordeel? En zou het nu voor hen, die de Latijnsche karakters hebben geleerd en wenschen door te dringen in hunne volkliteratuur, niet zeer gemakkelijk zijn hun nationale letterschrift zich eigen te maken? M. a. w. is het niet veel practischer te zeggen: laat ons liever duizend menschen leeren lezen en schrijven met Latijnsche karakters, in de verwachting, dat daarvan misschien honderd ook het nationale schrift leeren gebruiken, dan vijfhonderd personen te leeren lezen en schrijven in het moeilijker nationale schrift, waarvan er dan misschien ten slotte toch maar vijftig zullen zijn die genoeg literairen aanleg en smaak hebben om tot de producten der literatuur, waarop de geachte spreker heeft gedoeld, te kunnen doordringen?

Op déze vraag zou ik dus gaarne van den geachten spreker een antwoord ontvangen: meent hij inderdaad dat het zoo verkeerd is bij het elementair onderwijs in lezen en schrijven aan de Inlandsche bevolking op Java zich te bedienen van het Latijnsche letterschrift?

De heer dr. **Radjiman**: Hetgeen de heer van Deventer heeft gezegd over de wijze van schrijven der Javaansche taal betreft een zeer moeilijke quaestie.

Zooals ik in mijne voordracht heb gezegd, meen ik, dat de Javaan reeds min of meer aangepast is aan het eigen letterschrift en daarom meende ik de vraag te mogen stellen of hij dat niet gemakkelijker zou aanleeren dan het Latijnsche of het Maleische. Volgens mijn inzicht is het voor het Javaansche volk veel moeilijker het Latijnsche schrift aan te leeren, dan het van oudsher gebruikelijke.

De heer dr. **Soesman**: Naar aanleiding van de vraag van den heer van Deventer wensch ik te doen opmerken, dat het verband tusschen het gebruikte letterschrift en de taal zelve dieper is dan men oppervlakkig zou denken. Wordt de taal van een volk aangerand dan wordt het nationaal gevoel aangerand en als het oude letterschrift wordt vervangen, tast men het apriorisme, het expressie-principe, tot diep in de ziel aan.

Ik ben geen taalkenner, maar ik voel toch dit verband tusschen het

letterschrift en de taal. Het letterschrift is inderdaad geen toevallig aanhangsel van de taal, maar hangt daarmee zeer nauw samen; het heeft zelfs ongetwijfeld een even lange en even belangrijke wordings-geschiedenis als de taal zelve.

Ik kan dit verband op dit oogenblik niet nader bespreken. Daarvoor zou ik het vraagstuk eerst nauwgezet moeten bestudeeren, maar ik gevoel dat de ontwikkeling van de taal verband houdt met die van het schrift, zoodat verwisseling van het schrift door een ander aanleiding moet geven tot een soort van decompositie van de taal en daardoor van het ras. Men kan dit eenigszins afleiden uit hetgeen in den laatsten tijd in Duitschland is voorgevallen. Indien er een volk is, dat alles doet om het nationaliteitsgevoel te blijven bewaren dan is het wel het Duitsche en nu heeft de Duitsche Keizer juist partij gekozen voor het handhaven van het oude Duitsche letterschrift. Ik geloof dat dit zeer juist gezien is.

Wat de praktische zijde van de quaestie betreft, geloof ik dat de beide wenschen zijn te vereenigen. Men kan bij het lager onderwijs beginnen met het Javaansche letterschrift, waarvoor de geest van het volk, zooals de geachte inleider heeft gezegd, meer vatbaar is en dan voor hen, die later een meer selecte groep gaan vormen, die een hogere beschaving zoeken en in contact komen met de westersche talen het Latijnsche letterschrift reserveeren. Maar begint men daarmee op jeugdigen leeftijd, dan legt men m. i. daarmee aan de geestelijke draagkracht van den jeugdigen inboorling een te grooten last op en bestaat er kans dat men in breede lagen der bevolking den volks-aard in decompositie brengt.

De heer mr. **J. H. Abendanon**: Mijnheer de Voorzitter! Er is nog een ander argument vóór het systeem van den geachten inleider en tegen het denkbeeld van den heer van Deventer. Er bestaat geen enkel letterschrift op de wereld, dat zóó volkomen den klank weergeeft, dien men moet uitspreken, als het Javaansche.

Wanneer men Hollandsch of eene andere Europeesche taal gaat leeren, moet men eerst de taal kennen om te weten hoe men eene letter moet uitspreken. Nu eens klinkt de *a* als in het Engelsche woord „hall”, dan weer als in het Hollandsche „vader.” Hoe is ook niet de *e* een puzzle, tenzij men gelijk in het Fransch *é*, *è* of *ê* schrijft. En zoo meer. Doch in het Javaansch ziet men de taal vóór zich; en kent men eenmaal de letterteekens, dan leest men vlotweg en behoeft men niet te gissen naar de uitspraak. Ik ga nog verder. Het Latijnsche schrift, dat wij voor onze taal gebruiken, is geleend. Het past voor het Latijn, maar niet voor het Nederlandsch.

In stede de Javaansche letterteekens te doen plaats maken voor de Latijnsche, zou men beter doen voor onze taal het Javaansche schrift te kiezen, dan hebben wij meteen eene practische oplossing voor de z. g. vereenvoudigde spelling. Wij kunnen dan precies schrijven zooals wij spreken en behoeven niet langer te twisten over de vraag of wij

heerlijk, heerlijk of heerlijk moeten schrijven. Het Javaansche letterteeken pĕpĕt maakt aan den strijd een einde.

De **Voorzitter**: Als niemand meer het woord verlangt, sluit ik de vergadering in de eerste plaats onder dankbetuiging voor de talrijke opkomst, in de tweede plaats onder dankbetuiging aan den heer Radjiman voor zijne interessante rede en in de derde plaats, ook op zijn verzoek namens den heer Radjiman, aan de heeren die aan het debat hebben deelgenomen en den inleider gesterkt hebben in zijne overtuiging.